

KOMPOZITNI INDIKATORI KVALITETA INSTITUCIJA I INSTITUCIONALNIH PROMENA

Dragan Turanjanin¹, Slobodan Cvetanović², Aleksandar Kostić³

¹Univerzitet Edukons, Fakultet poslovne ekonomije i finansija, Vojvode Putnika 87, 21202 Sremska Kamenica, Srbija, prof.cvet@gmail.com

²Univerzitet „Nikola Tesla“, Fakultet za menadžment u Sremskim Karlovcima, Njegoševa 1a, 21205 Sremski Karlovci, Srbija, turanjanindragan@gmail.com

³Univerzitet u Kosovskoj Mitrovici, Ekonomski fakultet, Filipa Višnjića bb, 38220 Kosovska Mitrovica, Srbija, aleksandar.kostic@pr.ac.rs

SAŽETAK

Institucije imaju vrlo značajnu ulogu u unapređenju funkcionalnosti društva, a naročito u pogledu rasta ekonomske efikasnosti. Institucije osiguravaju predvidive i konzistentne principe ponašnja ekonomskih aktera. Institucionalna promena, najjednostavnije receno, označava uvođenje novih pravila, ili tumačenje pravila koja podržavaju ili supstituišu postojeća pravila ili njihove interpretacije. Razumevanje značaja institucionalnih promena predstavlja važnu pretpostavku sagledavanja proizvodnog potencijala određene privrede. U radu je dato objašnjenje strukture četiri najčešće korišćenih kompozitnih indikatora kvaliteta institucija i institucionalnih promena: Indeks percepcije korupcije (International Corruption Perception Index), Indeks ekonomskih sloboda (Index of Economic Freedom), Svetski indikatori upravljanja (Worldwide Governance Indicators) i Indeks institucionalnih reformi tranzicionih zemalja (Index of Institutional Reforms of Transition Countries).

Ključne reči: SDI, prilivi SDI, efikasnost vlade, očekivana kontrola korupcije, zemlje ZB.

UVOD

Institucije su pravila ponašanja u društvu, ustanovljena zakonom, tradicijom, moralom. One na nedvosmislen i na transparentan način regulišu ustaljene odnose između privrednih subjekata. U suštini, radi se o ograničenjima kreiranih da bi se na predidiv način uredile po prirodi vrlo složene ljudske relacije (North, 2003).

Postojanje kvalitetnih institucija za unapređenje funkcionalnosti privrede, posebno imajući u vidu rast ekonomske efikasnosti je od neprocenjive važnosti. Pritom se ne sme gubiti iz vida činjenica da su neophodna stalna institucionalna prilagožavanja tehnološkim, ekonomskim i društvenim promenama. „Ekonomisti su uzorke ekonomskog rasta videli nekad u tehnologiji, nekad u ljudskom kapitalu (obrazovanju i veštinama ljudskih bića), a nekad u ekonomiji obima (opadajući troškovi kao posledica rasta velikih tržišta). Iako je jasno da su to sve neposredni uzroci povećanja produktivnosti, a time i rasta, oni nisu i jedini. Kada bi to bili, rast bi odavno postao univerzalna pojava, pošto se čini da je želja za poboljšanjem blagostanja univerzalna ljudska osobina i sve što bi društva trebalo da urade jeste samo da investiraju u tehnologije ili veštine i znanja koji bi proizveli takve željene rezultate. Međutim, tokom istorije (pa čak i u velikom delu savremenog sveta) društva nisu uspela da izvrše „prave“ investicije. Društva ne vrše nužne investicije zato što im institucionalne i organizacione strukture ne daju odgovarajući podsticaj“ (North, 2003).

Prilikom sagledavanja indikatora kvaliteta institucija i institucionalnih promena u nekom društvu važno je istaknuti činjenicu da ne postoje bilo kakve vrednosne konotacije. To upućuje na stav da institucije postoje u svim duštvima u svakom momentu. Dugo je pitanje kakvog su one kvaliteta.

Zbog svog značaja za društveni i ekonomski razvoj, pojavila se potreba za što realnijim iskazivanjem dostignutog nivoa institucionalnog razvoja i dinamike institucionalnih promena u globalnim relacijama. Razvijeni su i u ptimeni je veliki broj složenih (kompozitnih) indikatora institucionalnog razvoja pojedinih zemalja u svetu. O sadržajnom određenju četiri značajnija idikatora institucionalnog razvoja, kao i izvora podataka na osnovu kojih se isti komponuju se govori u tekstu koji sledi.

ZNAČAJNIJI POKAZATELJI KVALITETA INSTITUCIJA

Svojim značajem se izdvajaju sledeći kompozitni indikatori kvaliteta institucionalnog razvoja pojedinih zemalja:

- Indeks percepcije korupcije (Transparency, 2022),
- Indeks ekonomskih sloboda (Heritage, 2022),
- Svetski indikatori upravljanja (World bank, 2022),
- Indeks institucionalnih reformi tranzicionih (World bank, 2022).

Tabela 1. Pokazatelji kvaliteta institucija.

Table 1. Quality indicators of institutions.

Pokazatelj	Definicija	Izvor
Indeks percepcije podmićivanja (International Corruption Perception Index)	Očekivani nivo podmićivanja u zemlji. Vrednost indeksa se kreće od 0,0 do 10,0. Veća vrednost znači manji nivo podmićivanja u zemlji.	Transparency International Corruption Perception Index
Indeks ekonomskih sloboda (Index of Economic Freedom)	Složeni indeks sastavljen od deset pojedinačnih indeksa koji govori o nivou razvijenosti institucija oređenih zemalja.	The Heritage Foundation
Svetski indikatori upravljanja (Worldwide Governance Indicators)	Ocenjuje slobodu govora, odgovornost, političku stabilnost, efikasnost vlade, kvalitet regulative, vladavinu prava i kontrolu korupcije	Svetska banka
Indeks institucionalnih reformi tranzicionih zemalja (Index of Institutional Reforms of Transition Countries)	Složeni indeks koji sačinjen od proseka šest pojedinačnih indeksa koji poprimaju vrednosti od 1 do 4+.	Svetska banka

INDEKS PERCIPIRANE KORUPCIJE

Indeks percipiranog podmićivanja (korupcije) organizacije Transperensi internenešnel ispituje opažanje, a ne događaje, planove i verovatnoću koruptivnih aktivnosti u ruštvu (npr. broj prijavljenih slučajeva, broj osuda, broj tekstova u medijima, usvojeni zakoni, najave). Uzima vrednosti od 0 („čiste“) do 100 („vrlo korumpirane“) aktivnosti. Prikazuje podatke o percipiranim nivoima korumpiranosti državnih funkcionera i zaposlenju javnom sektoru. Viša vrednost indeksa implicira nivo očekivane korupcije u posmatranom društvu.

Indeks se sačinjava na osnovu većeg broja različitih istraživanja koja ispituju mišljenja stručnjaka, predstavnika institucija i poslovnih ljudi. Indeks percipirane korupcije je „agregatno istraživanje“ (istraživanje grupe istraživanja), osmišljeno kako bi se prevazišli nedostaci svakog pojedinačnog istraživanja o korupciji. Veličina indeksa ne odražava neophodno sagledavanje promena u odnosu na prethodnu godinu, već govori o očekivanju. Za komparaciju je skor zemlje važniji od njene pozicije na tabeli (broj država/teritorija koje su uključene se menja). Promene indeksa kod pojedinih država/teritorija mogu biti posledica promene uzorka koji je uzet u obzir pri izračunavanja indeksa. Indeks percipiranog podmićivanja omogućava uporedivost zemalja u svetu po pitanju očekivane korupcije u njima. Ukratko, Indeks ne odražava domete u borbi protiv korupcije, sve dok promena prakse ne postane jasno vidljiva ispitanicima. Indeks se relativno sporo menja budući da obuhvata istraživanja realizovana tokom poslednje dve godine. Zemlje u razvoju mogu biti prikazane u lošijem svetlu usled pristrasnosti i predubedenja inostranih posmatrača.

Pokazatelji percepcije korupcije odslikavaju kvalitet institucija, efikasnost pravosuđa i prepreke ulaganjima. Indeks percepcije korupcije zaokuplja najviše medijske pažnje i njime se u

najvećoj meri rukovode investitori, donatori, poslovne institucije i istraživači. Indeks sačinjavaju rezultati istraživanja o percepciji korupcije koja se sprovode s poslovnim domaćim i stranim ljudima u svakoj zemlji. Ta istraživanja realizuje veći broj nezavisnih organizacija po metodologiji koja je za sve zemlje ista pa su podaci, uz ograničenje da je reč o percepciji, ipak uporedivi.

INDEKS EKONOMSKIH SLOBODA

Indeks ekonomskih sloboda Hertidž fondacije je neponderisani prosek vrednosti deset indeksa pojedinačnih sloboda: sloboda poslovanja, sloboda trgovine, monetarna sloboda, fiskalna sloboda, vlasnička prava, sloboda od utcaja države, sloboda ulaganja, finansijska sloboda, sloboda od korupcije i sloboda radne snage. Stručni autoritet Hertidž fondacije ima veliki utcaj na formiranje stavova zapadnih investitora o ekonomskoj politici i političkoj stabilnosti te institucionalnom razvoju promatranih zemalja. Stoga se Hertidžov indeks ekonomskih sloboda intenzivno citira i popularna je mera ocene napretka tržišnih reformi. Premda indeks ekonomskih sloboda u svojoj suštini odražava pogled liberalnih društava kojima su takve vrednosti tradicionalno prisutne i istorijski prihvaćene kao prirodne može se reći da je vrlo koristan za ispitivanje i upoređivanje institucionalne razvijenosti budući da se set pokazatelja kojima koristi bazira na metodološki konzistentnim međunarodno poredivim bazama podataka.

Svaka od prethodno navedenih deset sloboda vitalno je važna za prosperitet pojedinca i nacije. Pritom je pojam ekonomskih sloboda definisan kao onaj deo slobode čoveka koji se odnosi na materijalnu nezavisnost pojedinca u odnosu na državu i ostale organizovane grupe. Samo ekonomski slobodan pojedinac može imati političku slobodu. Pojedinac je ekonomski slobodan ako ima potpunu kontrolu nad svojim radom i vlasništvom, bez uplitanja države. Uloga države svedena je na zaštitu tako određene slobode. Idealni (najviši) stepen ekonomske slobode osigurava pojedincu apsolutno pravo privatnog vlasništva, potpunu slobodu kretanja kapitala, rada i roba, kao i nemešanje države. Prihvatljivo uplitanjem države smatra ubiranje poreza za finansiranje državne funkcije zaštite opisanih sloboda ili za potrebe nacionalne odbrane. Dopuštena je i uloga države u obezbeđenju javnih dobara. Svako mešanje države iznad dopuštenog minimuma smatra se ugrožavanjem sloboda, ponajprije ekonomskih.

SVETSKI INDIKATORI UPRAVLJANJA

Sledeće su komponente kompozitnog indeksa Svetski indikatori upravljanja:

- sloboda govora i odgovornost (učesće građana u izboru vlade, sloboda izražavanja, sloboda medija),
- politička stabilnost (mogućnost destabilizacije vlade neustavnim ili nasilnim sredstvima, terorizam),
- efikasnost vlade (kvalitet javnih usluga, kvalitet javnih službi, podložnost političkim pritiscima),
- kvalitet regulative (primena propisa koji promovišu razvoj privatnog sektora),
- vladavina prava (odražava percepcije o nivou poverenja i poštovanju društvenih pravila: kvalitet izvršenja ugovora, poštovanje imovinskih prava, rad policije i sudova, stopa kriminala) i
- kontrola korupcije (odražava percepcije o tome u kojoj meri se javna moć koristi za privatne koristi, uključujući i sitne i značajane oblike korupcije, kao i „uzurpiranje” države od strane elite i privatnih interesa).

Mere kvalitet javnog upravljanja u preko 200 zemalja na osnovu blizu 40 izvora podataka koji se ažuriraju svake godine od 2002. u saradnji sa preko 30 organizacija širom sveta. Osnovni podaci su deo aktuelnih istraživanja i mišljenja koja su učvrstila iskustva i zapažanja reformski orijentisanih pojedinaca u vladi, civilnom društvu i privatnom sektoru, da je dobro upravljanje ključno za razvoj. Njihovo sve veće prepoznavanje veze između dobrog upravljanja i uspešnog razvoja, kao što sugerišu empirijski dokazi, je stimulisalo potrebu za praćenjem kvaliteta upravljanja među zemljama i unutar pojedinačnih zemalja tokom vremena. Praktično svi pojedinačni izvori podataka koji su u osnovi zbirnih indikatora su, zajedno sa samim zbirnim

indikatorima, javno dostupni. Svetski indikatori upravljanja su kompilacija percepcija veoma raznolike grupe ispitanika, prikupljenih u velikom broju anketa i drugih procena upravljanja u različitim zemljama. Neki od ovih instrumenata obuhvataju stavove firmi, pojedinaca i javnih zvaničnika u zemljama koje se procenjuju. Drugi odražavaju stavove nevladinih organizacija i donatora pomoći sa važnostnim iskustvom u zemljama koje se procenjuju, dok su druge zasnovane na procenama komercijalnih agencija za ocenjivanje rizika. Komplementarna vizija indikatora upravljanja širom sveta na makro nivou su Ankete o upravljanju Svetske banke, koje su alati za procenu upravljanja na nivou zemlje koje je razvio Institut Svetske banke. Svetski indikatori upravljanja nude koristan pregled nekih percepcija kvaliteta upravljanja u zemlji.

MEĐUNARODNI INDEKS SVOJINSKIH PRAVA

Međunarodni indeks svojinskih prava ocenjuje institucije koje kreiraju i sprovode svojinska prava i meri stepen poštovanja različitih oblika svojinskih prava: pravnog i političkog okruženja, fizičkih (opipljivih) imovinskih prava i prava intelektualne (nematerijalne) svojine, takođe i ispituje povezanost između imovinskih prava i drugih ekonomskih i socijalnih indikatora blagostanja, uključujući: rodnu ravnopravnost, preduzetništvo, istraživanje i razvoj, građanski aktivizam, interneta i e-društva.

Indeks svojinskih prava daje sveobuhvatan pregled stanja i analizu stanja imovinskih prava širom sveta, omogućava primenu uporednih analiza među zemljama, kao i analizu trendova tokom vremena; to jest, pokazuje gde su režimi imovinskih prava jaki, a gde su slabi i kakvi su nedostaci, te procenjuje da li se svojinska prava vremenom menjala zbog politika, institucionalnih promena ili drugih događaja. Pored kvantifikovanja stanja zaštite imovinskih prava po zemljama, omogućava različite analize vezane za važnost imovinskih prava; na primer, njihov odnos prema društveno-ekonomskim rezultatima, slobodama, socijalnom kapitalu i e-društvu.

Kako se radi se o globalnom indeksu koji je u potpunosti posvećen merenju intelektualnih i fizičkih svojinskih prava i koji naglašava ključnu ulogu prava vlasništva u stvaranju prosperitetne privrede i društva u celini, omogućava širokom krugu korisnika (kreatorima politike, istraživačima, biznismenima, nevladinim organizacijama i dr) da sagledaju razvijenost i poštovanja vlasničkih prava širom sveta i predstavlja instrument i političko sredstvo za kreatore politike, biznismene i građanske aktiviste kako bi razumeli kako tri glavne komponente ekosistema imovinskih prava (pravno i političko okruženje, fizička svojinska prava i prava intelektualne svojine) međusobno deluju kako bi privukle investicije i održale zdrave institucije.

Indeks svojinskih prava sastoji se od 10 podindeksa grupisanih u tri osnovne grupe: pravno i političko okruženje koja pruža informacije o snazi institucija određene države, kao i prava fizičkog vlasništva i prava intelektualne vlasništva, koja odražavaju dva oblika vlasničkih prava presudnih za socijalno-ekonomski razvoj zemalja.

Indeks se sastoji od tri komponente, od kojih se svaka računa na osnovu više varijabli. Sve varijable preuzimaju se iz drugih međunarodnih izvora, kao što su Globalni indeks konkurentnosti Svetskog ekonomskog foruma, Poslovanje Svetske banke ili Indikatori dobrog upravljanja Svetske banke. Svaka komponenta računa se kao prosek vrednosti varijabli koje je čine, dok se konačna ocena računa kao prosek sve tri komponente. Maksimalan broj poena koji se može dostići je 10 (www.internationalpropertyrightsindex.org).

Komponente i varijable su:

- pravno i političko okruženje (nezavisnost sudstva, vladavina prava, politička stabilnost, nivo korupcije),
- zaštita fizičke imovine (zaštita svojinskih prava, registracija nekretnina, pristup kreditima),
- zaštita intelektualne imovine (percepcija zaštite intelektualnih prava; zaštita patenata; zaštita autorskih prava).

INDEKS INSTITUCIONALNIH REFORMI TRANZICIONIH ZEMALJA

Indeks institucionalnih reformi tranzicionih zemalja Svetske banke temelji se na sistemu klasifikacije koncipiranom 1994. godine. Indeksi imaju vrednosti od 1 do 4+, pri čemu 1 upućuje

na minimalne promene od sistema rigidne planske privrede do 4+ što prezentuje status razvijene tržišne ekonomije. Procene se sprovode u sledećim oblastima:

- privatizacija velikih sistema,
- privatizacija malih i srednjih preduzeća,
- kvalitet vlasti i prestrukturiranje preduzeća,
- cenovna liberalizacija,
- trgovina i spoljnotrgovinska razmena,
- konkurentnost.

Na početku procesa tranzicije evropskih zemalja, institucije su u značajnom stepenu dizajnirane višegodišnjim načinom života. To je dovelo do različitog intenziteta institucionalnih promena, ali i do različite ekonomske razvojenosti tranzicionih privreda. Shodno toj činjenici, jedan broj tranzicionih zemalja (Češka, Estonija, Mađarska, Letonija, Litvanija, Malta, Poljska, Slovenija i Slovačka) postale su članice EU 2003., druge 2007. (Bugarska i Rumunija), dok je Hrvatska članica ove regionalne ekonomske integracije od 2013. godine. Jedan broj zemalja je i dalje na putu ka članstvu u EU (Crna Gora i Srbija pregovaraju o pristupanju; zemlje u statusu kandidata su Albanija i Severna Makedonija, dok je Bosna i Hercegovina potpisala Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju). Važno je napomenuti da se tranzicija u slučaju bivših socijalističkih evropskih zemalja ovom prilikom ne posmatra kao proces koji se završava njihovim ulaskom u Evropsku uniju. Naprotiv, članstvo u EU samo menja oblik tranzicije. Može se reći da je cilj evropskih tranzicionih zemalja da se pridruže EU istovremeno i snažan pokretač njihove institucionalne transformacije i neophodne institucionalne harmonizacije sa zemljama EU. Ovaj strateški cilj, koji prvobitno proizilazi iz društvenog konsenzusa, ima jak kapacitet da promoviše, konsoliduje i sprovede neophodne reformske procese. Harmonizacija institucija i, posledično, punopravno članstvo u EU stvara sigurnije i predvidljivije društveno (a samim tim i ekonomsko) okruženje. Jake institucije ne tolerišu veliku sferu diskrecionog odlučivanja, stvarajući osnovni preduslov za povećanje domaćih i stranih investicija. Međutim, institucije suštinski zavise i od kulturnog nasleđa zemalja u tranziciji, koje se ne može tako brzo nadoknaditi i izbalansirati sa tradicionalnim tržišnim ekonomijama EU.

ZAKLJUČCI

Postoji veliki broj parcijalnih i kompozitnih pokazatelja kvaliteta institucija u pojedinim zemljama. Kompozitni indeksi često sadrže podatke koji su međusobno povezani i u kojima dolazi do izražaja problem simultanosti, što zahteva dodatni oprez pri njihovoj interpretaciji. Međutim, i pored nedostataka, ovakvi načini merenja institucionalnog razvoja pojedinih zemalja stvaraju metodološki konzistentne baze podataka koje su godinama razvijane za mnoge zemlje u svetu.

Najznačajniji kompozitni indikatori kvaliteta institucionalnog razvoja pojedinih zemalja su: Indeks percepcije korupcije, Indeks ekonomskih sloboda, Svetski indikatori upravljanja i Indeks institucionalnih reformi tranzicionih privreda.

LITERATURA

- Heritage. (2022). Report. Retrieved June 12, 2022, from www.heritage.org
- North, D. C., & Silaški, N. (2004). Uspon zapadnog sveta. *Ekonomski anali*, 44, 215-232. www.fraserinstitute.org
- Transparency. (2022). Report. Retrieved June 12, 2022, from www.transparency.org
- World bank. (2022). Report. Retrieved June 12, 2022, from www.worldbank.org

COMPOSITE INDICATORS OF INSTITUTIONAL QUALITY AND INSTITUTIONAL CHANGES

Dragan Turanjanin¹, Slobodan Cvetanović², Aleksandar Kostić³

¹University Educons, Faculty of Business Economics and Finance, Vojvode Putnika 87, 21202 Sremska Kamenica, Serbia, prof.cvet@gmail.com

²Union University "Nikola Tesla", Faculty of Management in Sremski Karlovci, Njegoseva 1a, 21205 Sremski Karlovci, Serbia, turanjanindragan@gmail.com

³University of Kosovska Mitrovica, Faculty of Economics, Filipa Višnjiča bb, 38220 Kosovska Mitrovica, Serbia, aleksandar.kostic@pr.ac.rs

ABSTRACT

The paper examines the impact of government efficiency and corruption control as two of a total of six partial indicators of the World Bank's perception of the quality of public governance (World Governance Indicators) on foreign direct investment (FDI) inflows from the Western Balkans (WB) from 2010 to 2019. years. It was concluded that the WB countries slightly improved the efficiency of the government in 2019 compared to 2010. This is a shift that is absolutely insufficient in terms of the imperative to improve the quality of institutions in these countries over a period of ten years. This statement is especially important given the fact that these are countries that are on the way to joining the European union (EU). The situation is even more unfavorable when considering the change of indicators related to the expected control of corruption in these countries. Namely, during the period under review, the perception of the success of corruption control in the WB countries has hardly changed. Moreover, the perceived corruption rate in BiH increased from -0.3 in 2010 to -0.6 in 2019, in

Northern Macedonia from - in 2010 to -0.4 in 2019, in Serbia from -0.3 to -0.4. Overall, it can be said that the indicators of the expected efficiency of the government and the expected control of corruption did not have a positive impact on the size of the inflow of foreign direct investments in the WB countries in the observed period of time.

Keywords: FDI, FDI inflows, government efficiency, corruption control, WB countries.